

УДК 378.22.02

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ І.А. ЗЯЗЮНА НА ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Степура Ю.Г.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті висвітлено основні завдання сучасної вітчизняної вищої школи. Серед цих завдань виокремлена проблема розвитку творчого потенціалу вчителя початкової ланки освіти, як одного із найважливіших носіїв та суб'єктів освітньої взаємодії; звернено особливу увагу на значення формування творчого потенціалу вчителя школи I ступеня у працях видатного вітчизняного педагога, філософа, мислителя та вченого – Івана Андрійовича Зязюна. Представлено аналіз тлумачень терміну «творча особистість»; розкрито найбільш розповсюджені труднощі у творчій педагогічній діяльності.

Ключові слова: педагогічна майстерність, творчість, творчий розвиток, творча особистість, творчий стиль діяльності.

Постановка проблеми. У сучасних часто складних соціокультурних умовах Україна потребує негайного духовного відродження світоглядних позицій суспільної взаємодопомоги та взаємотворчості, особливо у сфері формування й розвитку творчої, вільної від стереотипів, готової до постійного самовиховання та саморозвитку особистості, здатної по-новому будувати стосунки з оточуючими і розширювати сферу своїх захоплень та інтересів. У зв'язку з цим основний вектор вітчизняної освіти має спрямовуватися на розробку парадигми особистісно-орієнтованого навчання і виховання людини XXI століття. Так, відповідно до Концепції загальної середньої освіти, сучасна школа має плекати творчу особистість, здатну до самоосвіти і саморозвитку, критичного мислення, опрацювання різноманітної інформації, використання набутих знань й умінь для творчого розв'язання проблем [10, с. 3]. Велика роль у цьому процесі належить вчителю, адже саме школа й вчителі мають унікальну можливість з самого початку становлення особистості доторкнутися до дитячої душі та вдихнути в неї основні життєві закони та істини: «учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» І. Зязюн [6].

Метою статті є дослідження педагогічної спадщини І. Зязюна на предмет творчого розвитку вчителя початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування творчого потенціалу особистості знайшла своє відображення у працях значної когорти вітчизняних та зарубіжних дослідників (В. Андреева, Д. Богоявленської, Л. Виготського, В. Давидова, Д. Ельконіна, І. Зязюна, Н. Кичук, Н. Половнікової, С. Сисоевої, М. Скаткіна, Г. Щукіної та ін.), особливе місце серед яких займає науковий доробок видатного вітчизняного педагога, філософа, мислителя та вченого – Івана Андрійовича Зязюна. На переконання Івана Андрійовича, даний філософсько-педагогічний феномен є одним з найскладніших і найгостріших проблем сучасності, над якою треба працювати в теоретико-практичному плані, адже здатність людини до творчості є запорукою її успішності у всіх сферах життєдіяльності.

Перш ніж перейти до аналізу наукового доробку Івана Андрійовича, проаналізуємо тлумачення ключових питань нашого дослідження. Термін

«творчість» у контексті педагогічної діяльності остаточно ще не визначений. Здебільшого у науковій літературі вживаються такі детермінанти творчого педагогічного явища як: «творча особистість вчителя», «творча діяльність педагога», «педагогічна творчість» тощо. Аналіз психолого-педагогічних джерел щодо теоретичного осмислення поняття «творча особистість» показав, що існує три дослідницькі підходи до його визначення [1; 11; 13]. В основі першого підходу щодо аналізу творчої особистості є навчально-пізнавальна задача, другого – діалектико-педагогічні протиріччя, третього – креативний стиль творчої діяльності вчителя.

Дослідники першої групи визначають якісні характеристики творчої особистості, які виявляються в процесі розв'язання навчально-пізнавальних задач (В. Загвязинський, М. Поташник, Н. Кузьміна та ін). Так, на переконання Н. Кузьміної, основою розуміння особистісної характеристики вчителя є дидактичні та виховні задачі, в результаті практичної реалізації яких можна відстежити взаємозв'язок між творчою активністю, самовдосконаленням навчальної діяльності та формуванням творчої особистості школяра [11, с. 43].

Науковці другої групи (В. Андреев, Р. Канбекова та ін.) визначають характеристики творчої особистості на основі існуючих у освітній діяльності протиріч: соціально-педагогічних (між соціальними процесами та функціонуванням освіти), суто педагогічних (виникають в освітній системі виховання та самовиховання) та особистісних (характеризують причини здійснення саморуку творчих здібностей особистості). Так дослідники цієї групи наголошують, що творча особистість – це такий тип особистості, якому характерні стійка висока спрямованість на творчість, що виявляється в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей, які в свою чергу, дозволяють їй досягнути прогресивних соціальних та особистісних значущих творчих результатів в одному або кількох видах діяльності [11, с. 60].

Прибічники третього підходу щодо аналізу творчої особистості (Ш. Амонашвілі, І. Зязюн, О. Пехота, А. Лук та ін.) відзначали, що творча особистість педагога має такі ознаки: високий інтелект, готовність до ризику, імпульсивність, незалежність думок та оцінок, критичне відношення вчителя до навчальних планів та програм, пра-

целюбність, схильність до творчої «педагогічної гри», незаангажованість мислення – цінне відношення до гумору, оригінальність [13, с. 71]. Відтак, відповідно до наукових тверджень вчених, креативність вчителя початкової школи значною мірою впливає на формування творчої особистості молодших школярів, які, беручи за основу його вчинки, звички та діяльність самі проявляють навички життєтворчого співіснування.

В сучасній науці побутує думка, що осмислення поняття «творча особистість» необхідно здійснювати в контексті розглядання категорії «творчий потенціал особистості». Так, Н. Посталюк зазначає, що творчий потенціал педагога має багаторівневу, субординовану структуру (світогляд, установки, знання, психічні процеси). Крім того дослідник зауважує, що творчу особистість визначають не лише високий творчий потенціал, а й ступінь активності (соціальної, пізнавальної) при його реалізації [14, с. 49-50].

У працях С. Сисоевої, творча педагогічна діяльність виявляється у п'яти видах творчої активності вчителя на уроці: мотиваційній (сприяє розумінню учнями значення процесу навчання для особистісного розвитку), цілеспрямованій (орієнтує учнів на мету і результат, який треба отримати, спрямовує їх увагу на зміст і значення творчої діяльності), індивідуально-диференційованій (розвиває та стимулює різні можливості учнів), організаційній (активізує колективну творчу діяльність учнів, забезпечує організацію групових форм творчої навчальної діяльності) та контрольно-оцінювальної [15, с. 173-174]. Відтак, виходчи із тверджень вченої, творча діяльність учителя не лише активізує навчальну діяльність учнів, а й сприяє їх другому народженню (духовному), «біла духовної коліски якого часто стоїть її духовний наставник – учитель» (І. Зязюн).

Так, у працях І. Зязюна та С. Сисоевої поняття «творча особистість вчителя» значною мірою перегукується з ідеєю педагогічної майстерності. С. Сисоева відзначає, що «педагогічна майстерність є досконалим, творчим виконанням вчителем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості кожного учня, забезпечення високого рівня інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей, духовного збагачення школярів» [15, с. 106]. Вчена також зауважує, що творчість є обов'язковою умовою майстерності педагога, адже вона формується й удосконалюється на основі його творчої активності, пошуково-перетворюючої діяльності в навчально-виховному процесі [там само].

У науковій літературі знаходимо, що педагогічна майстерність вчителя є прямо пропорційною до його педагогічної творчості. Так, І. Бех показниками педагогічної творчості визначає: особистісні якості вчителя, усвідомлення ролі педагога у вихованні дитини, безперервне підвищення загальної та професійної культури, пошукова діяльність педагога, володіння методами педагогічного дослідження, конструювання власного професійного досвіду, результативність освітнього процесу, активна педагогічна діяльність, що спрямована на перетворення особистості учня і вчителя [2, с. 100].

Відтак, аналіз тлумачення поняття «творча особистість педагога» дав змогу встановити, що це поняття варто розглядати як внутрішній вияв особистісної неповторності вчителя, унікальності його педагогічного таланту, непересічності дій та рішень, здатності до постійного «створення самого себе».

Виклад основного матеріалу. Творчість вчителя завжди посідала чільне місце у наукових працях І. Зязюна. Іван Андрійович завжди приділяв особливу увагу творчості особистості, яка, на його погляд, є рушійною силою розвитку країни та суспільства в цілому. Всю педагогічну спадщину видатного педагога і мислителя пронизує ідея проектування людини, шляхом залучення її до різних видів творчої діяльності, постійним і плановим формуванням пізнавальних здібностей [5]. Як зазначали про нього колеги і однодумці, величезний життєвий досвід, потужний інтелектуальний та творчий потенціал, виняткова цілеспрямованість та ентузіазм протягом багатьох років допомагали йому згуртувати і вести за собою педагогів і науковців, сповнених прагнення до розвитку й удосконалення освітньої справи в нашій державі [3, с. 4].

М. Лещенко говорячи про Івана Андрійовича стверджувала, що відповідно до його педагогічних поглядів, «вчитель повинен в однаковому ступені впливати й на душу, і на інтелект учня. Лише гармонійно розвиваючи перше і друге, зможемо досягти найвищої й найблагодійної мети педагогіки – формування творчої особистості» [12, с. 49]. Також, аналізуючи педагогічну спадщину вітчизняного митця та мислителя, М. Лещенко відзначала, що «творча педагогічна діяльність, у працях І. Зязюна, нерозривно пов'язана з проблемами гуманістичної побудови освітнього процесу. Під гуманізацією школи він мав на увазі те, що в центр освітньо-виховного процесу потрібно поставити Людину, а не знання, як було до цього. Коли знання виходять на перший план, другорядними стають інтереси особистості. Олюднити освіту – значить включити в коло її проблем людину як основну цінність» [12, с. 50-51].

У науковій літературі також знаходимо, що значне місце у науковій системі Івана Андрійовича посідає діалоговий характер спілкування учителя з учнями, який окрім того, що є універсальним способом передачі думок, суджень та переконань підростаючому поколінню, а й ефективним інструментом формування творчого начала у майбутніх педагогів. Так, І. Зязюн зазначав, що саме діалогове спілкування вчителя з учнями допомагає з'ясувати та уточнити суть дискусійного питання, встановити межу знання і незнання, дійти пізнання істини і смислу. Крім того, цей метод збуджує емоційно-почуттєву активність вчителя, сприяє образу й цілісному сприйняттю світу та творчій діяльності, спрямованій на пізнання і самопізнання [3, с. 5].

У працях І. Зязюна відмічається, що «сміслом педагогічної професії і базовим компонентом педагогічної якості є орієнтація на людину, це вимагає зміни існуючої стратегії підготовки і орієнтації в роботі зі студентом на його безумовну здатність підняти себе до рівня творчої діяльності в системі «людина – людина». Це веде до

трактування особистості майбутнього вчителя як саморозвиваючої, саморегулюючої системи, цілеспрямована активність якої в педагогічній сфері піднімається до рівня свідомої ціннісної вибірковості діяльності» [8, с. 15].

Аналізуючи власний досвід та позиції видатних педагогів і мислителів, не можемо не відмітити той факт, що часто потенційні творчі можливості майбутнього вчителя початкової школи можуть не реалізовуватися в повній мірі в реальних освітніх умовах. Так, С. Сисоева з цього приводу відмічала, що брак творчих здібностей серйозно підриває ефективність педагогічної праці: «кожен учитель потенційно володіє творчими здібностями, треба тільки знайти їх у собі, перебороти психологічні перешкоди, які обмежують їх розвиток, оволодіти методами творчої діяльності» [15, с. 15]. Основними перепонами у творчій педагогічній діяльності за Т. Колодюко є: *лінощі* (стійке небажання вчителя здійснювати над собою волевовільні зусилля), *усталені звички* (вироблені в процесі життя та професійної діяльності стереотипи), *надмірна напруженість* (невпевненість вчителя у своїх успіхах породжує гіпертрофоване почуття напруження, яке виявляється у фізичному та емоційному дискомфорті), *послаблена цілеспрямованість* (для того щоб бути творчим, вчитель повинен постійно відчувати потребу в змінах, усвідомлюючи при цьому недоліки своєї попередньої діяльності), *недостатня можливість* (вміле використання часу, сил, ресурсів, відіграють істотну роль у творчому процесі), *зайва поважність* (радість від виникнення нової ідеї надихає, а надто серйозний відгук позбавляє вчителя ідеї та сил), *недосконалі методологія* (творча робота вимагає новаторського, нетрадиційного мислення) [9, с. 272].

Важливого значення у професійному становленні майбутнього вчителя початкової школи посідає наявність у нього готовності до педагогічної творчості, що на переконання В. Загвязинського досягається шляхом просування студента через наступні рівні:

- *інтуїтивний* (оволодіння майбутнім учителем певною сукупністю «перед педагогічних» вмінь: вміння вислухати учня та висловити свої думки, виявляти терпіння та розуміння, що супроводжується переважно його інтуїтивними діями, а не педагогічним професіоналізмом);
- *репродуктивний* (педагог не виходить за межі відомих йому правил та інструкцій, а надає перевагу роботі за підказкою, стандартом та шаблонам);
- *репродуктивно-творчий* (у майбутнього учителя формується система науково-педаго-

гічних компетентностей, які дозволяють в цілому успішно здійснювати керівництво освітнім процесом, однак у безперервно змінних педагогічних ситуаціях, він ще не вміє приймати оригінальних рішень прогнозувати та передбачати результати власної педагогічної творчості);

– *творчий* (вчитель яскраво демонструє власну педагогічну спрямованість, прагнення до пошуків та раціоналізації, добре розвинуті фахові вміння, постійно прагне оновлювати власний педагогічний інструментарій) [4, с. 14].

Досить важливим аспектом творчості вчителя, на переконання І. Зязюна, є вияв його *творчої інтуїції*, яка не пов'язана з народженням нової інформації, але передбачає лише використання раніше нагромадженого досвіду [5, с. 124]. Іван Андрійович завжди вважав, що педагогічна діяльність є творчістю в чистому вигляді, яка переважно спирається на безсвідоме, що «забезпечує художню специфічну гостроту бачення» [5, с. 18].

Отже, підводячи підсумок, можна відзначити, що основним педагогічним кредом І. Зязюна є твердження, що вчитель є тією основоположною силою суспільного відтворення, без якого унеможливаються будь-які досягнення держави і народу. На його думку, головною ознакою таланту педагога – є його постійна праця над собою: «посередній викладач чи нижче від посереднього рівня завжди не допрацьовує і через це не досягає вершин майстерності, а отже, й впливу на психологію суб'єктів навчання. Навчати дитину треба: своєю Поведінкою, своїм Статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом» [7, с. 123-157]. Головним лейтмотивом педагогіки І. Зязюна є думка, що творчість вчителя здійснює психореабілітаційну дію на усіх суб'єктів освітньої взаємодії, охороняє людину-творця від стресів, дозволяє легко адаптуватися в будь-якому соціальному середовищі, життєвій і професійній ситуаціях. Відтак, могутнім творчим потенціалом для вчителя початкової школи в сучасному мінливому і складному світі, його підтримкою і захистом, засобом відновлення внутрішніх сил, може і повинна стати творча професійна педагогічна діяльність.

Подальшого наукового дослідження потребують сутнісні особливості створення життєтворчого освітнього простору у всіх ланках вітчизняної освіти, нові підходи до активізації педагогічної творчості вчителя початкової школи, методи, прийоми і засоби творчої педагогічної діяльності, що суттєво уможливуватимуть і забезпечуватимуть ефективність фахової діяльності в умовах зміни акцентів у питаннях освіти.

Список літератури:

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань, 2008. – 228 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посібн. / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 2008. – 204 с.
3. Відданість освіти – теж ознака таланту: Івану Андрійовичу Зязюну – Інтерв'ю з директором Ін-ту педагогіки і психології проф. освіти АПН України І. А. Зязюном провів С. Цушко // Світло. – 1998. – № 1. – С. 4-5.
4. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М.: Педагогика, 1987. – 159 с.
5. Зязюн І. А. Безсвідоме і творча інтуїція / Іван Андрійович Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія. Українсько-польський журнал. За ред. І. А. Зязюна, Т. Левовицького, Н. Ничкало, І. Вільш. – Ченстохова-Київ: Видавництво Педагогічної Школи у Чехонстові, 2013. – Вип. 4. – С. 121-135.
6. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К.: МАУП, 2010. – 312 с.

7. Зязюн І. А. Філософія педагогічного світогляду / Іван Андрійович Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія. Українсько-польський журнал. / За ред. І. Зязюна, Т. Левовицького, Н. Ничкало, І. Вільш. – Київ-Ченстохова: Видавництво Вищої педагогічної школи у Чехонстові, 2012. – Вип. 6. – С. 209-222.
8. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти / І. А. Зязюн // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 25. – С. 13-18.
9. Колодько Т. М. Творчість як складова педагогічної майстерності вчителя / Т. М. Колодько // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. – 2012. – Вип. 23. – С. 271-274.
10. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета, 2002. – № 1.
11. Кузьміна Л. В. Очерки психології труда учителя / Л. В. Кузьміна. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – 183 с.
12. Лещенко М. П. Ідеали педагогіки добра в життєвих реаліях Івана Зязюна / М. П. Лещенко // Рідна школа. – 2001. – № 8. – С. 49-51.
13. Лук А. Н. Психологія творчества / А. Н. Лук. – М.: Наука, 2011. – 126 с.
14. Посталюк Н. Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект / Н. Ю. Посталюк. – Казань: Университетское, 2009. – 206 с.
15. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості: підручник / С. О. Сисоева. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.

Степура Ю.Г.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ И.А. ЗЯЗЮНА НА ТВОРЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье освещены основные задачи современной отечественной высшей школы. Среди этих задач выделена проблема развития творческого потенциала учителя начального звена образования, как одного из важнейших носителей и субъектов образовательного взаимодействия; обращено особое внимание на значение формирования творческого потенциала учителя школы I степени в трудах выдающегося отечественного педагога, философа, мыслителя и ученого – Ивана Андреевича Зязюна. Представлен анализ толкований термина «творческая личность»; раскрыты наиболее распространенные трудности в творческой педагогической деятельности.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, творчество, творческое развитие, творческая личность, творческий стиль деятельности.

Stepura Ju.H.

Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University

EDUCATIONAL VIEWS OF I. ZYAZYN FOR CREATIVE DEVELOPMENT OF ELEMENTARY SCHOOLCHILDREN

Summary

The article highlights the main tasks of modern domestic higher education. These objectives single out the development of the creative potential of an elementary school teachers as one of the most important subjects of media and educational cooperation; analyzes the interpretation of key concepts in the context of contemporary foreign and domestic research; draw attention to the importance of forming the creative potential of an elementary school teacher in the works of outstanding national educator, philosopher, thinker and scientist – Ivan Zyazyun. An analysis of interpretations of the term «creative personality» is presented. The most common difficulties in creative pedagogical activity are revealed.

Keywords: pedagogical art, creativity, creative development, creative personality, creative style of activity.